

شناسایی عوامل بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران از دیدگاه بهره‌برداران حوزه‌های کرخه شمالی و جنوبی استان خوزستان

نسترن نجفی* - کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه رامین خوزستان
بهمن خسروی‌پور - استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه رامین خوزستان
منصور غنیان - استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه رامین خوزستان
مسعود برادران - استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه رامین خوزستان
عادل دحیماوی - کارشناس ارشد آبیاری و زهکشی سازمان آب و برق خوزستان

دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱۱/۳۰ پذیرش نهایی: ۱۳۹۱/۹/۱۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر ناکامی تشکل‌های آب‌بران در منطقه کرخه شمالی و جنوبی استان خوزستان انجام شده است. جامعه آماری مطالعه را ۱۲۱۹ نفر از بهره‌برداران حوزه‌های آبیاری و زهکشی کرخه شمالی و جنوبی استان خوزستان تشکیل داده‌اند. برای تعیین نمونه آماری، جدول مورگان و تاکنن به کار گرفته شد و حجم نمونه ۳۰۰ نفر محاسبه گردید. داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه‌ای که روایی آن را صاحب‌نظران ترویج و آموزش کشاورزی تأیید کردند و پایایی آن نیز از طریق مطالعه پیش‌هانگ تأیید گردید، گردآوری شد و از طریق نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل عاملی، منجر به شناسایی چهار عامل بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران شد: عامل سرمایه اجتماعی (۳۰/۵۶۴)، عامل مدیریتی (۱۹/۳۰۷)، عامل آگاهی (۶/۵۴۰)، و عامل حمایت و پشتیبانی دولت (۴/۶۳۳). این چهار عامل در مجموع ۶۱/۰۴۴ درصد کل واریانس را تبیین کرده‌اند. نتایج حاصل از تحلیل همبستگی نشان داد که بین متغیرهای میزان تحصیلات، تعداد شرکت در دوره‌های آموزشی - ترویجی و میزان تمایل برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی با دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عامل مدیریتی و آگاهی بازدارنده موفقیت، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. این در حالی است که میان متغیرهای موقعیت اراضی آبی و سابقه عضویت در تعاونی آب‌بران با دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عامل‌های بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران - به غیر از عامل حمایتی دولت - رابطه منفی و معنی‌داری به چشم می‌خورد.

کلیدواژه‌ها: مدیریت مشارکتی آب، تشکل‌های آب‌بران، انتقال مدیریت آبیاری.

مقدمه

با توجه به اینکه بخش کشاورزی مصرف‌کننده عمده آب در تمام دنیا است - و در ایران نیز، با توجه به شرایط اقلیمی خشک و نیمه‌خشک آن است - میزان آب تخصیصی به کشاورزی در کل جهان محدودتر خواهد شد (مشفق، ۱۳۸۶؛ رضایی و همکاران، ۱۳۸۹). بنابراین افزایش تقاضا در بخش کشاورزی ایجاب می‌کند که به منظور تأمین امنیت غذایی و کاهش بحران کمبود آب، تفکر برنامه‌ریزی در مدیریت بهینه‌سازی مصرف آب به دست آید (شاهرودی و چیدری، ۱۳۸۵؛ شرفی و زرافشانی، ۱۳۸۹). پس از گسترش شبکه‌های آبیاری و زهکشی در سطح جهان در فاصله سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰، اغلب دولت‌ها دریافتند که سرمایه‌گذاری برای تأمین هزینه‌های جاری سالیانه شبکه‌های آبیاری با جمع‌آوری آب‌ها از کشاورزان مشکل است و تشکیلات اداری متمرکز فاقد کیفیت و توان عرضه خدمات آبیاری کاراست (قلاوند، ۱۳۸۵). در واقع ضعیف عمل کردن دولت‌ها در امر تصدی‌گری و پاسخگو نبودن به نیاز اکثر مردم، کارشناسان را به این باور رسانیده که رهاسازی مدیریت عالی کشور از تصدی‌گری فقط با فعال شدن بخش خصوصی کارآمد و ایجاد تشکل‌های صنفی توانمند میسر است (شریف‌زاده، راستگو و مرادی‌نژادی، ۱۳۸۵). فقدان بهره‌برداری بهینه اقتصادی از منابع آب و اراضی کشاورزی، فرسودگی فزاینده و کاهش شبکه‌های آبیاری و زهکشی و تأسیسات مربوط به آن و استفاده از رهیافت‌های مدیریت مشارکتی آب در این زمینه، موجب شده است که برنامه‌های انتقال مدیریت آبیاری به تشکل‌های آب‌بران در کشور مورد توجه قرار گیرند (شاهرودی، چیدری و پزشکی‌راد، ۱۳۸۷). این تشکل‌ها بر اساس سازماندهی بهره‌برداران در چارچوب قانونی ایجاد می‌شوند تا بتوانند از این طریق و متناسب با ظرفیت‌های ایجادشده، احداث و بهره‌برداری و همچنین توسعه و تعمیر و نگهداری از تأسیسات و شبکه‌های آبرسانی یا بخش‌هایی از آن را به نحوی مؤثر در دست گیرند (Sharma, 2002). در واقع انتقال مدیریت آبیاری به تشکل‌های آب‌بران باعث کاهش تصدی‌گری دولت در بخش آب و خدمات آبیاری، کاهش هزینه‌های نگهداری و بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری، بهبود وضعیت نگهداری از شبکه‌ها، کاهش اختلافات ناشی از توزیع‌نشدن یکنواخت آب زراعی در بین کشاورزان، توسعه سطح زیر کشت،

اشتغال‌زایی، و رفع مشکل بیکاری، افزایش تعاون و همکاری دسته‌جمعی و ایجاد انسجام در جامعه روستایی و رفع مشکل مربوط به راندمان پایین آب و در نهایت جلوگیری از مصرف بی‌رویه آب و درآمدزایی بالا به همراه رفع مشکلات ساختاری و ریشه‌ای می‌شود (دحیماوی و اهوازیان، ۱۳۸۷). این در حالی است که در مسیر جلب مشارکت مردم به سمت تشکل‌های آبران، مسائل و مشکلاتی همچون مالکیت زمین، حقبه، مشکلات فرهنگی حاکم بر جامعه روستایی و کشاورزی، بی‌اعتمادی کشاورزان به طرح‌های ارائه‌شده از سوی دستگاه‌های اجرایی، هزینه مالی، قوانین و مقررات سنگین و دست‌وپاگیر اداری، بالا بودن هزینه سرمایه‌گذاری اولیه و نظایر اینها نیز به چشم می‌خورد (نجفی و شیروانیان، ۱۳۸۵). به این ترتیب، برای داشتن تشکلی پویا به همراه مدیریتی موفق، به شناسایی عواملی نیاز است که در فرایند انتقال و واگذاری مدیریت آبیاری به تشکل‌های آبران همچون مانع و مشکل عمل می‌کنند.

پژوهش حاضر به همین منظور با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر توفیق نیافتن تشکل‌های آبران در منطقه کرخه شمالی و جنوبی استان خوزستان انجام شده است.

مروری بر نوشتارهای تخصصی در این زمینه

در چند دهه اخیر (در واقع از دهه ۸۰ میلادی بدین‌سو) به علت رشد کمبود آب در سراسر جهان و افزایش اختلافات بین آبران، توجه زیادی به مقوله تشکل‌های آبران برای مشارکت در مدیریت آب کشاورزی شده است (Heyd and Neef, 2004). در حقیقت فقدان نظارت بر کیفیت و برداشت‌های بی‌رویه آب، معضل کمبود آب را تشدید می‌کند و تهدیدی جدی به شمار می‌آید (سلمانی و همکاران، ۱۳۸۹). تشکل آبران به طور کلی به گروهی از کشاورزان اطلاق می‌شود که معمولاً در واحد یا بخش یا حوزه‌ای آبیاری به صورت تشکل یا گروهی رسمی، اداره و مدیریت بخش‌هایی از شبکه آبیاری را به عهده دارد. این گروه کشاورزان نام‌های گوناگونی دارند، همچون: گروه آبران، سازمان آبران، اتحادیه آبیاری و مانند اینها (Vuren et al., 2004) این تشکل‌ها چهار وظیفه اصلی و مرتبط با هم دارند: بهره‌برداری (اندازه‌گیری و سنجش نیازهای آبی و حجم آب قابل تأمین، انتقال و توزیع آب در شبکه‌های

آبیاری، توزیع آب در دوره‌های کمبود آب و استفاده از آب مازاد به منظور استفاده مجدد احتمالی و یا انتقال؛ **نگهداری** (براساس نظر کارشناسان وظیفه نگهداری باید براساس نیازهای بهره‌برداری و ضرورت‌ها انجام پذیرد. بنابراین تشکلی که مدیریت بهره‌برداری را عهده‌دار است باید مدیریت نگهداری را نیز بپذیرد)؛ **تأمین مالی** و در نهایت برخورداری از قدرت قانونی به‌منظور **حل و فصل اختلافات آبی** بین بهره‌برداران. به این ترتیب هر تشکلی که ضمن تلاش برای دستیابی به اهداف تشکیل گردد و انتظارات اعضای تشکل‌ها در هنگام عضویت، وظایف چهارگانه مذکور را به نحو مؤثری به انجام رساند، موفق و پایدار است (دحیماوی و همکاران، ۱۳۸۹).

خانال^۱ (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان مشارکت و مدیریت محلی آب در هند، دریافت که ساختار سلسله‌مراتبی بالا به پایین، فقدان یادگیری سازمانی، چارچوب‌های زمانی محدود، و فقدان ارتباط پروژه‌ها با اهداف توسعه، موانعی هستند که نقشی بازدارنده در مشارکت مردم در مدیریت آبیاری دارند. به علاوه، فقدان دانش منابع مدیریتی آب به عنوان مانع مشارکت گزارش شده و خود بدین علت بوده است که یادگیری ابتدایی از محیط و تسهیلگران بیرونی در کار نیست. خوما و مولواف^۲ (۲۰۰۴) در پژوهشی مشابه در مالاوی، کمبود بودجه در مراحل اجرایی، تأخیر در اجرای طرح و تلقی نادرست کشاورزان از تحویل شبکه را از چالش‌های فراروی انتقال مدیریت برشمردند.

این در حالی است که بانک جهانی^۳ (۲۰۰۵) دلایل اصلی شکست طرح‌های مدیریت مشارکتی آب را در گزارش خود، چنین ذکر کرده است: وجود چارچوب‌های نامناسب سیاست‌گذاری و قانونی و تنظیمی و همچنین نبود وجود حمایت‌های کافی سیاسی؛ فقدان توجه کافی به ظرفیت‌های انجمن‌های آب‌بران و استقرار دوباره سازمان‌های دولتی، انتقال مسئولیت‌ها به انجمن‌های آب‌بران بدون اعطای اختیارات و منابع مالی لازم و در نهایت انجام

1- Khanal

2- Khoma & Mulwafa

3- World Bank

فعالیت‌های کشاورزی در شرایطی که صرفه اقتصادی ندارند.

از سوی دیگر حیدریان^۱ (۲۰۰۷) در مطالعه‌اش در زمینه مدیریت آبیاری در ایران، مهم‌ترین مشکلات تشکل‌های آبران را این‌گونه بیان کرده است: فقدان تعریف روشن و مشخص از مسئولیت‌های انتقال‌یافته به کشاورزان، انتقال مسئولیت‌ها به بهره‌برداران بدون اختیارات کافی، هزینه مالی بالا بدون منابع مالی مشخص، قوانین ضعیف برای انجام مسئولیت‌ها، وجود دولت‌های محلی مرتبط که تشکل‌های آبران را بدون هیچ‌گونه هماهنگی بعد از ایجاد این تشکل‌ها رها کرده‌اند، و سرانجام نیز فقدان مشوق‌های کافی و مناسب برای بهره‌برداران که باید نقش اصلی را برعهده گیرند.

در همین حال یو ال حسن^۲ (۲۰۰۷) در پژوهشی مشابه در هند، مسائل و مشکلات واگذاری مدیریت آبیاری در این کشور را مشتمل بر اینها دانسته است: نبود تقارن اطلاعاتی میان کشاورزان کوچک و بزرگ، هزینه بالای مشارکت برای کشاورزان کوچک، پاسخگویی یک‌طرفه از انجمن‌های آبران به سازمان‌های دولتی، ضعف در تخصیص و تحویل آب، و اصلاح‌نشدن بوروکراسی نظام آبیاری.

کیو^۳ و همکاران (۲۰۰۹) در پژوهشی مشابه در ایالت مغولستان چین نشان دادند که عضویت در کادر اجرایی روستا، وضعیت مناسب جسمانی، وجود اطلاعات و آگاهی در خصوص نقش انجمن‌های آبران، اختلافات بر سر موضوع آب و سهم بالای کشاورزی در درآمد خانوار، از متغیرهایی هستند که پذیرش عضویت انجمن آبران و مشارکت کشاورزان در آن را تعیین می‌کنند. همچنین این مطالعه نشان داد که پایین بودن سطح سواد کشاورزان، که در بسیاری از موارد منجر به عدم درک صحیح از ماهیت مدیریت مشارکتی و فلسفه انجمن‌های آبران می‌گردد، مانع اصلی در مشارکت بهره‌برداران در این زمینه به شمار می‌رود.

1- Heidarian

2-UL-Hassan

3- Qiao et al

امینی و خیاطی (۱۳۸۵) در مطالعه‌ای با عنوان عوامل مؤثر بر عدم موفقیت طرح تشکیل تعاونی‌های آب‌بران به بررسی پنج عامل «آگاهی، مشارکت، مشوق‌های اقتصادی، مشوق‌های اجتماعی و ارتباط دوسویه سازمان‌ها با کشاورزان» پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که مشوق‌های اقتصادی نه تنها برای گروه‌های ذی‌نفع تبیین نشده‌اند بلکه هیچ اقدام عملی نیز در این خصوص برای آنها صورت نگرفته است و تأثیر عوامل دیگر هم در شکل‌گیری تعاونی‌ها در سطح بسیار کم ارزیابی شده است.

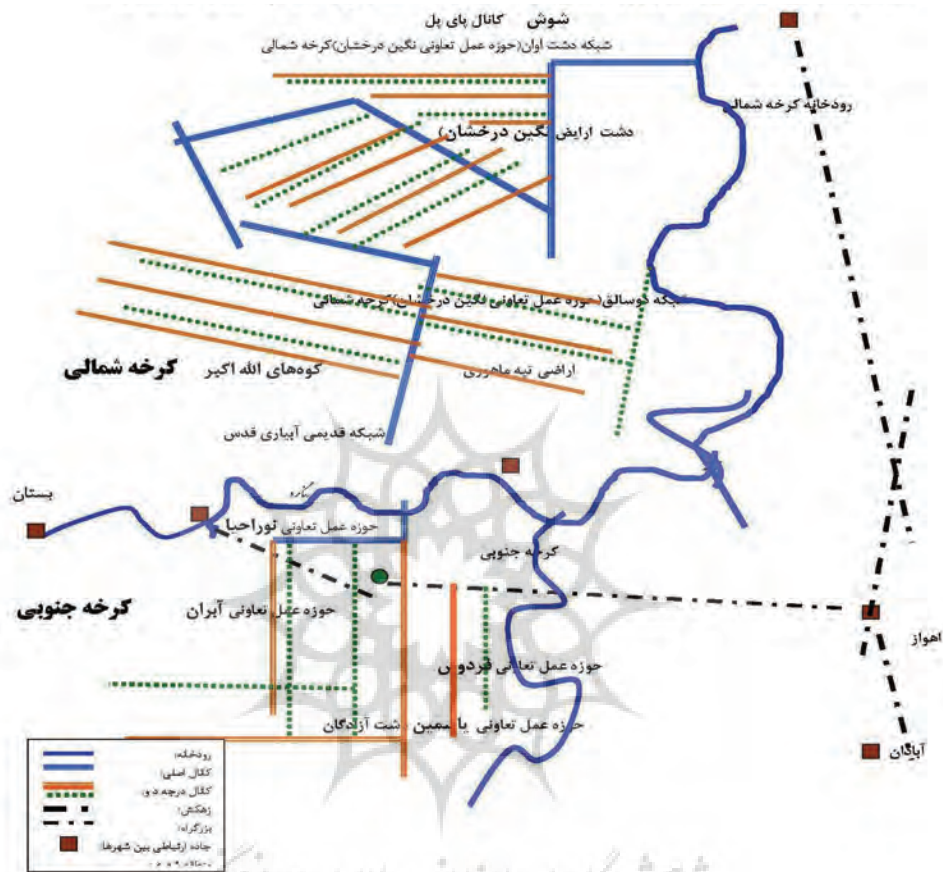
این در حالی است که سازمان آب و برق خوزستان (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای دیگر در رامشیر مشکلات و چالش‌های موجود در زمینه واگذاری مدیریت آبیاری به کشاورزان را چنین برشمرده است: نگاه ابزاری دولت به بخش خصوصی (زارعان)، نامتناسب بودن جایگاه سازمانی تشکیلات مشارکت مردمی با ابعاد کار و مسئولیت‌ها؛ روشن نبودن جایگاه حقوقی زارع در مجموع طرح، ناآگاهی زارعان از اهداف دولت در طرح‌ها، بی‌اعتمادی مردم (کشاورزان) منطقه به دستگاه‌های دولتی و بدبینی اغلب کشاورزان به استمرار حمایت‌های حقوقی، فنی و مالی و مانند اینها، پایین بودن بنیه مالی زارعان، آگاهی ناچیز زارعان از طرح‌های آب (که می‌بایست با آموزش و ترویج آگاهی در این خصوص، آن را برطرف کرد)، پیچیدگی بهره‌برداری از تأسیسات آبی، و نیز پایین بودن آگاهی‌های فنی کشاورزان، پایین بودن میزان ریسک‌پذیری زارعان و مقاومت آنها در برابر تغییرات و ایده‌های جدید، فقدان دانش فنی لازم در کشاورزان، و سرانجام کاستی‌ها و اشکالات فنی در شبکه آبیاری و زهکشی (فقدان دریچه، زهکش و اجرا نشدن کانال‌های ۳ و ۴ و جز آن).

در نهایت اسکندری و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهشی مشابه در شبکه آبیاری تجن، مهم‌ترین مشکلات شبکه را مشتمل بر اینها دانسته‌اند: رضایت بخش نبودن نتایج طرح، بی‌اعتمادی اعضا به موفقیت طرح، حمایت نکردن دولت از طرح، و نامطلوب بودن وضعیت شبکه.

روش پژوهش

ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه را نویسندگان مقاله طراحی کردند، و روایی آن مورد تأیید تعدادی از متخصصان و صاحب‌نظران ترویج و آموزش کشاورزی قرار گرفت و پایایی آن نیز با انجام مطالعه پیش‌آزمایش در منطقه شادگان با ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۷، ۰/۷۸، ۰/۷۷، ۰/۷۸) تأیید گردید. جامعه آماری مطالعه شامل بهره‌برداران مربوط به تشکل‌های آبران حوزه‌های آبیاری و زهکشی کرخه شمالی و جنوبی استان خوزستان در قالب ۵ تشکل نگیں درخشان غرب کرخه، آبران، نور احیا، یاسمین و فردوس با جمعیت ۱۲۱۹ نفر است. به منظور تعیین حجم نمونه مورد مطالعه، از جدول مورگان و تاکن استفاده شد و پس از تعیین حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم طبقه پرسشنامه‌های مورد نظر در مناطق معرفی شده تکمیل گردید. در این خصوص، با توجه به جدول حجم نمونه ۳۰۰ نفر انتخاب شدند که از این میان به تناسب، ۳۱ نفر از تشکل فردوس، ۳۴ نفر از تشکل یاسمین، ۴۶ نفر از تشکل آبران، ۶۵ نفر از تشکل نور احیا و ۱۲۱ نفر از تشکل نگیں درخشان غرب کرخه بودند. در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات از ۲ روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) استفاده شد و داده‌های به دست آمده از پرسشنامه وارد نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۶ شد و با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

شکل ۱. سیمای عمومی طرح‌های آبیاری و زهکشی حوضه آبریز کرخه شمالی و جنوبی استان خوزستان

یافته‌ها

بر اساس نتایج به دست آمده از ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای بهره‌برداران، مشخص شد که بیشتر آنان در رده سنی ۳۰-۵۰ سال با تحصیلات زیر دیپلم و مالکیت شخصی در اراضی خود با بیش از ۱۰ هکتار اراضی آبی به همراه سابقه فعالیت کشاورزی بین ۱۰-۲۰ سال و سابقه

عضویت زیر چهار سال در تشکل‌های آبربران بودند. دیگر ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای بهره‌برداران نیز در جدول ۱ درج شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای کارشناسان

درصد فراوانی	فراوانی	ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای	
۱۵	۴۵	کمتر از ۳۰ سال	سن
۶۵	۱۹۵	بین ۳۰ تا ۵۰ سال	
۱۹/۷	۵۹	بالاتر از ۵۰ سال	
۹۹/۷	۲۹۹	جمع	
۰/۳	۱	بدون پاسخ	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	
۱۰	۳۰	بی‌سواد	تحصیلات
۷۵	۲۲۵	کمتر از دیپلم	
۱۰/۳	۳۱	دیپلم	
۴/۷	۱۴	بالای دیپلم	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	
۴۷	۱۴۱	کمتر از ۱۰ هکتار	میزان اراضی آبی بهره‌برداران
۵۲	۱۵۶	بیشتر از ۱۰ هکتار	
۹۹	۲۹۷	جمع	
۱	۳	بدون پاسخ	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	
۲۹/۷	۸۹	مجاور کانال اصلی	موقعیت اراضی آبی
۴۳/۷	۱۳۱	مجاور کانال فرعی و در ابتدای شبکه	
۲۶/۷	۸۰	مجاور کانال فرعی و در انتهای شبکه	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	
۵۴/۳	۱۶۳	کمتر از ۴ سال	سابقه عضویت در تعاونی آبربران
۴۵/۳	۱۳۶	بالاتر از ۴ سال	
۹۹/۷	۲۹۹	جمع	
۰/۳	۱	بدون پاسخ	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	

درصد فراوانی	فراوانی	ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای	
۳۳/۳	۱۰۰	کمتر از ۱۰ سال	سابقه فعالیت کشاورزی
۵۱	۱۵۳	بین ۱۰ - ۲۵ سال	
۱۳/۷	۴۱	بین ۲۵-۳۵	
۱/۷	۵	بالاتر از ۳۵	
۹۹/۷	۲۹۹	جمع	
۰/۳	۱	بدون پاسخ	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	
۷۱	۲۱۳	حداقل یک بار	میزان شرکت در دوره‌های آموزشی - ترویجی
۲۷/۳	۸۲	بیشتر از یک بار	
۹۸/۳	۲۹۵	جمع	
۱/۷	۵	بدون پاسخ	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	
۴/۳	۱۳	کم	میزان تمایل برای مشارکت در فعالیت‌های جمعی
۳۳/۷	۱۰۱	متوسط	
۳۶/۷	۱۱۰	زیاد	
۲۵/۳	۷۶	خیلی زیاد	
۱۰۰	۳۰۰	جمع	

منبع: یافته‌های پژوهش

دیدگاه بهره‌برداران کرخه جنوبی و شمالی درباره ویژگی‌های تشکل آب‌بران مطلوب

در جدول ۲ دیدگاه بهره‌برداران مناطق کرخه جنوبی و شمالی درباره ویژگی‌های تشکل آب‌بران مطلوب نشان داده شده است. به نظر آنان، گویه‌هایی چون کاهش تعارضات و درگیری‌های رایج محلی بر سر آب آبیاری، تشکلی که انتخاب مدیرعامل برعهده مردم محلی باشد، تشکلی که منجر به افزایش بهره‌وری کشاورزی شود، و تشکلی که کاهش هزینه‌های مربوط به نگهداری و حفاظت کانال‌ها را در پی داشته باشد، به ترتیب بالاترین اهمیت را در این زمینه داشته‌اند. این در حالی است که از دیدگاه بهره‌برداران کرخه شمالی گویه‌هایی از این دست، به ترتیب پراهمیت‌ترند: تشکلی که تعمیر و نگهداری تأسیسات و کانال‌ها را به نحوی مطلوب و بموقع

انجام دهد، به مشاوره حقوقی با اعضای تعاونی بپردازد و توان تأثیرگذاری بر تصمیمات دستگاه‌های دولتی را در زمینه آبیاری و دفاع از حقوق ارتقا بخشد، و در عین حال تمامی اعضای آن حق رأی داشته باشند و بتوانند در تصمیم‌گیری‌ها مشارکت کنند. ناگفته نماند گویه تشکلی که در آن انتخاب مدیرعامل با دولت باشد، در هر دو منطقه کرخه جنوبی و شمالی استان خوزستان در اولویت آخر بوده است. به عبارت دیگر، در هر دو منطقه دیدگاه‌ها در مورد این گویه یکسان بوده است و تقریباً هر دو تمایل دارند که خود مردم محلی انتخاب مدیرعامل را برعهده گیرند.

جدول ۲. دیدگاه بهره‌برداران کرخه جنوبی و شمالی درباره ویژگی‌های مطلوب تشکل آب‌بران

کرخه شمالی			ویژگی‌های مطلوب تشکل آب‌بران		کرخه جنوبی		
اولویت	شماره تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه	میانگین	انحراف معیار	شماره تغییرات
۱۴	۰/۱۹۵	۱/۵۷۶	۸/۰۵۰	کاهش تعارض‌ها و درگیری‌های رایج محلی بر سر آب آبیاری	۷/۴۶۹	۱/۶۱۲	۰/۱۵۵
۱۷	۰/۲۹۳	۲/۱۶۴	۷/۳۶۳	انتخاب مدیرعامل از طرف مردم محلی	۹/۵۹۷	۱/۸۰۹	۰/۱۸۸
۱۶	۰/۲۶۷	۲/۰۱۲	۷/۵۲۸	افزایش بهره‌وری کشاورزی	۰/۲۲۳	۱/۶۲۰	۰/۲۲۳
۷	۰/۱۷۵	۱/۴۴۶	۸/۲۲۲	کاهش هزینه‌های مربوط به نگهداری و حفاظت کانال‌ها	۰/۲۲۳	۱/۶۶۹	۰/۲۲۳
۱۳	۰/۱۸۹	۱/۵۵۶	۸/۱۹۰	بهبود راندمان پایین آب	۷/۰۱۶	۱/۷۰۰	۰/۲۴۲
۱۱	۰/۱۸۸	۱/۴۵۷	۷/۷۱۰	حفاظت بیشتر و نگهداری بهتر از تأسیسات فیزیکی شبکه آبیاری	۷/۱۶۷	۱/۷۸۱	۰/۲۴۸
۱۵	۰/۲۰۰	۱/۶۱۱	۸/۹۴۹	کسب درآمد بیشتر	۶/۹۴۹	۱/۷۳۹	۰/۲۵۰
۹	۰/۱۷۷	۱/۴۳۰	۸/۰۴۹	افزایش رضایت کلی بهره‌برداران از وضعیت نظام آبیاری	۷/۵۵۳	۲/۰۵۵	۰/۲۷۰
۸	۰/۱۷۶	۱/۴۰۸	۸/۰۰	تقویت روحیه مشارکت و تعاون و همکاری در جامعه روستایی	۶/۶۴۲	۱/۸۲۲	۰/۲۷۴
۱۰	۰/۱۸۱	۱/۴۳۷	۱/۹۰۹	کنترل بر منابع آب محلی و توزیع عادلانه آب میان بهره‌برداران	۷/۲۶۸	۲/۰۰۹	۰/۲۷۶
۱۲	۰/۱۸۸	۱/۵۴۰	۸/۱۶۵	ترویج نوآوری‌ها و ایده‌های جدید و علمی کشاورزی در بین بهره‌برداران	۶/۷۸۲	۱/۸۷۹	۰/۲۷۷
۱	۰/۱۵۴	۱/۲۳	۸/۰۰۸	تعمیر و نگهداری مناسب تأسیسات و کانال‌ها	۶/۸۵۴	۱/۹۸۰	۰/۲۸۸

ادامه جدول ۲. دیدگاه بهره‌برداران کرخه جنوبی و شمالی درباره ویژگی‌های مطلوب تشکل آب‌بران

کرخه شمالی				ویژگی‌های مطلوب تشکل آب‌بران	کرخه جنوبی			
اولویت	شماره تغییرات	انحراف معیار	میانگین		میانگین	انحراف معیار	شماره تغییرات	اولویت
۴	۰/۱۶۹	۱/۴۲۱	۸/۳۸۰	حق رأی داشتن تمامی اعضا و مشارکت آنها در تصمیم‌گیری‌ها	۷/۵۹۷	۲/۲۱۷	۰/۲۹۱	۱۳
۳	۰/۱۶۷	۱/۳۴۹	۸/۹۵	ایجاد قدرت تأثیرگذاری بر تصمیمات دستگاه‌های دولتی در زمینه آبیاری و دفاع از حقوق بهره‌برداران	۶/۰۹۵	۱/۸۵۱	۰/۲۹۵	۱۴
۵	۰/۱۷۰	۱/۳۹۹	۸/۲۲۳	افزایش اشتغال جوانان منطقه	۶/۷۴۳	۲/۱۵۴	۰/۳۱۹	۱۵
۲	۰/۱۵۵	۱/۳۰۴	۸/۳۷۱	دادن مشاوره حقوقی به اعضای تعاونی	۵/۹۴۹	۱/۹۸۹	۰/۳۳۴	۱۶
۶	۰/۱۷۲	۱/۳۲۵	۷/۶۶۹	دارا بودن توان قیمت‌گذاری مناسب برای آب‌بها و خدمات آبیاری	۶/۱۸۴	۲/۱۵۲	۰/۳۴۷	۱۷
۱۸	۰/۷۴۶	۲/۵۲۴	۳/۳۸۰	تشکلی که انتخاب مدیرعامل، از طرف دولت صورت بگیرد	۰/۵۱۹	۲/۰۴۲	۳/۹۳۴	۱۸

منبع: یافته‌های پژوهش

عوامل بازدارنده موفقیت و تحلیل عاملی آنها

به منظور همبستگی درونی تعداد زیادی از متغیرها و همچنین خلاصه کردن آنها در چندین عامل، از تحلیل عاملی استفاده شد. با توجه به اینکه هدف اصلی تحلیل عاملی در شناسایی عوامل بازدارنده در واقع به دست آوردن چند عامل یا سازه پرمعنا از جنبه نظری است، از روش غیرمتعامد و چرخش پرومکس استفاده شد. این بدان دلیل بوده است که در واقعیت، کمتر متغیرهایی را می‌توان یافت که با یکدیگر همبستگی نداشته باشند. از سوی دیگر چرخش غیرمتعامد انعطاف‌پذیر است، زیرا: نخست، نیازی نیست که لزوماً محورهای عاملی عمود بر یکدیگر باشند؛ و دوم، واقع‌گرایی روش مذکور در این است که به لحاظ نظری متغیرها و همچنین عامل‌ها با یکدیگر مرتبط‌اند؛ و افزون بر اینها چرخش عاملی غیرمتعامد خوشه‌بندی دقیق‌تری از متغیرها را نشان می‌دهد (منصورفر، ۱۳۸۷).

بنابراین به منظور شناسایی عوامل بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران، ۳۳ متغیر

شناسایی و سپس وارد فرآیند تحلیل عاملی با چرخش غیرمتعامد به روش پرومکس شدند. بر طبق نتایج جدول ۳ مقدار $KMO = 0/888$ به دست آمد، که نشان می‌دهد تحلیل عاملی در حد خیلی خوب پذیرفتنی است و نتایج آن را می‌توان به جامعه آماری نیز تعمیم داد. نتیجه تست بارتلت برابر $6576/680$ به دست آمد و تحلیل در سطح یک درصد معنی‌دار شد. نتیجه تحلیل عاملی نشان می‌دهد که چهار عامل به عنوان عوامل بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران وجود دارد که مقدار ویژه آن‌ها بیشتر از یک است و از نظر آماری نیز پذیرفتنی است.

در جدول ۴ تعداد عوامل استخراج‌شده همراه با مقدار ویژه هر یک از آنها، درصد واریانس هر یک از عوامل و فراوانی تجمعی درصد واریانس عوامل درج شده است. همان‌گونه که نتایج این جدول نشان می‌دهند، عامل اول (مقدار ویژه $= 9/780$) بیشترین سهم و عامل چهارم (مقدار ویژه $= 1/244$) کمترین سهم را در تبیین کل متغیرها داشته و در مجموع چهار عامل مذکور توانسته‌اند $61/044$ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین کنند.

جدول ۵ هر یک از عوامل استخراج‌شده از تحلیل عاملی را به همراه متغیرهای خوشه‌بندی‌شده در هر عامل، مقدار ویژه هر عامل، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی عوامل به دست آمده نشان می‌دهد. به این ترتیب با توجه به نتایج جدول ۵ می‌توان گفت، مقدار ویژه عامل سرمایه اجتماعی $7/273$ ، عامل مهارت مدیریتی $8/145$ ، عامل آگاهی $7/041$ و عامل حمایت از سوی دولت $4/937$ است و این چهار عامل روی هم $61/044$ درصد واریانس را تبیین کرده‌اند.

همچنین بر اساس آماره‌های جدول ۵ هر یک از عوامل استخراج‌شده دارای متغیرهایی هستند، که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

الف) عامل اول - سرمایه اجتماعی: متغیرهای این عامل عبارت‌اند از: (۱) ضعف رهبری محلی و فقدان افراد صاحب نفوذ و پذیرفته‌شده عموم مردم؛ (۲) مشکلات فرهنگی حاکم بر جامعه روستایی و بهره‌برداران مانند فردگرایی و ناهماهنگی با تشکل‌های آب‌بران؛ (۳) بدبینی

درون‌گروهی و بی‌اعتمادی اعضا به یکدیگر؛ ۴) ضعف فرهنگ مشارکت در زمینه اقدامات گروهی و مبتنی بر یاری و همکاری در جامعه محلی؛ ۵) زمان طولانی بازگشت سرمایه برای مشارکت در تشکل‌های آب‌بران؛ ۶) بی‌اعتمادی اعضا و بهره‌برداران به طرح‌های ارائه‌شده دستگاه‌های اجرایی؛ ۷) همکاری نکردن و حتی کارشکنی‌های برخی از اعضای تشکل به دلیل حسادت یا نگاه تنگ‌نظرانه؛ و ۸) بی‌اعتمادی بهره‌برداران و اعضای تشکل به روش‌های مدیریتی پیشنهادشده از طرف دولت.

ب) عامل دوم - مدیریتی: متغیرهای آن عبارت‌اند از: ۱) بالا بودن هزینه سرمایه‌گذاری اولیه برای عضویت در تشکل؛ ۲) نامتناسب بودن طرح با منطقه؛ ۳) توزیع‌نشده عادلانه آب؛ ۴) ضعف و فرسودگی زیرساخت‌ها و تأسیسات فیزیکی شبکه آبیاری؛ ۵) فقدان رویه ثابت حمایت مالی برای تشکل‌ها از سوی برنامه‌ریزان؛ ۶) نبود آمار و اطلاعات دقیق درباره حجم ذخیره آب، نیاز آبی، زمان و مکان توزیع آب؛ ۷) وابستگی مالی تعاونی به حمایت‌های مالی دولت؛ ۸) بی‌توجهی به نظر اعضای تشکل‌ها در تصمیم‌گیری؛ ۹) عدم تفویض اختیارات لازم به کشاورزان برای رفع مشکلات شبکه؛ و ۱۰) عملی‌نشده وعده‌ها و قول‌های مسئولان.

ج) عامل سوم - آگاهی: متغیرهای این عامل چنین‌اند: ۱) ناآگاهی بهره‌برداران از حقوق‌شان به عنوان عضو تشکل؛ ۲) ناآگاهی افراد از نحوه تهیه و تقسیم آب و حقایق جمع‌آوری‌شده؛ ۳) فقدان دانش و مهارت مورد نیاز برای مدیریت شبکه آبیاری، نزد بهره‌برداران؛ ۴) ناآگاهی اعضای شبکه و یا داشتن اطلاعات ناچیز از کلیات طرح؛ و ۵) کافی نبودن آموزش‌ها در خصوص آشناسازی کشاورزان با نحوه اداره شبکه.

د) عامل چهارم - حمایت از سوی دولت با متغیرهایی چون: ۱) نداشتن امکانات لازم نزد مردم برای قبول مسئولیت؛ ۲) مطلوب نبودن وضعیت فعلی شبکه؛ ۳) حمایت نکردن دولت از بهبود خدمات آبیاری بعد از اجرای طرح تشکل‌های آب‌بران؛ ۴) مقبولیت نداشتن تشکل‌های آب‌بران، در اداره‌های دولتی.

جدول ۳. آزمون KMO و بارتلت

KMO	۰/۸۸۸
Bartlett's test of approx-chi square	۶۵۷۶/۶۸۰
df	۴۹۶
sig	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۴. نتایج حاصل از تحلیل عاملی عوامل بازدارنده موفقیت

ردیف	عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	اول	۹/۷۸۰	۳۰/۵۶۴	۳۰/۵۶۴
۲	دوم	۶/۱۷۸	۱۹/۳۰۷	۴۹/۸۷۱
۳	سوم	۲/۰۹۳	۶/۵۴۰	۵۶/۴۱۱
۴	چهارم	۱/۲۴۴	۴/۶۳۳	۶۱/۰۴۴

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۵. نتایج حاصل از عامل‌های به دست آمده از تحلیل عاملی عوامل بازدارنده موفقیت

نام عامل	متغیرها	بار عاملی	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد تجمعی
عامل سرمایه اجتماعی	ضعف رهبری محلی و فقدان افراد صاحب نفوذ و مورد پذیرش عموم	۰/۱۸۶۲	۷/۲۷۳	۳۰/۵۶۴	۳۰/۵۶۴
	مشکلات فرهنگی حاکم بر جامعه روستایی و بهره‌برداران مانند فردگرایی و ناهماهنگی یا تشکل‌های آب‌بران	۰/۱۸۵۴			
	بدبینی درون‌گروهی و بی‌اعتمادی اعضا به یکدیگر	۰/۱۸۳۳			
	ضعف فرهنگ مشارکت در زمینه اقدامات گروهی و مبتنی بر یاری و همکاری در جامعه محلی	۰/۱۸۲۹			
	زمان طولانی بازگشت سرمایه برای مشارکت در تشکل‌های آب‌بران	۰/۱۸۰۵			
	همکاری نکردن و حتی کارشکنی برخی از اعضای تشکل به دلیل حسادت یا نگاه تنگ‌نظرانه	۰/۱۷۷۶			
	بی‌اعتمادی اعضا و بهره‌برداران به طرح‌های ارائه‌شده دستگاه‌های اجرایی	۰/۱۷۵۵			
	بی‌اعتمادی بهره‌برداران و اعضای تشکل به روش‌های مدیریتی پیشنهادشده از طرف دولت	۰/۱۷۵۵			

جدول ۵. نتایج حاصل از عامل‌های به دست آمده از تحلیل عاملی عوامل بازدارنده موفقیت

نام عامل	متغیرها	بار عاملی	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
عامل مدیریتی	بالا بودن هزینه سرمایه‌گذاری اولیه برای عضویت در تشکل	۰/۸۲۴	۸/۱۴۵	۱۹/۳۰۷	۴۹/۸۷۱
	نامتناسب بودن طرح با منطقه	۰/۸۰۲			
	عدم توزیع عادلانه آب	۰/۷۳۷			
	ضعف و فرسودگی زیرساخت‌ها و تأسیسات فیزیکی شبکه آبیاری	۰/۷۲۹			
	فقدان رویه ثابت حمایت مالی برنامه‌ریزان برای تشکل‌ها	۰/۷۰۳			
	فقدان آمار و اطلاعات دقیق درباره حجم ذخیره آب، نیاز آبی، زمان و مکان توزیع آب	۰/۶۸۰			
	وابستگی مالی تعاونی به حمایت‌های مالی دولت	۰/۶۶۴			
	بی‌توجهی به دیدگاه‌های اعضای تشکل‌ها در تصمیم‌گیری	۰/۶۴۸			
	تفویض نکردن اختیارات لازم به کشاورزان برای رفع مشکلات شبکه	۰/۶۰۵			
	عملی نشدن وعده‌ها و قول‌های مسئولان	۰/۵۹۸			
عامل آگاهی	ناآگاهی بهره‌برداران از حقوق‌شان به عنوان عضو تشکل	۰/۶۳۴	۷/۰۴۱	۶/۵۴۰	۵۶/۴۱۱
	ناآگاهی افراد از نحوه تهیه و تقسیم آب و حقابه‌های جمع‌آوری شده	۰/۶۳۵			
	فقدان دانش و مهارت مورد نیاز برای مدیریت شبکه آبیاری، نزد بهره‌برداران	۰/۶۱۴			
	ناآگاهی اعضای شبکه یا اطلاعات ناچیز آنها از کلیات طرح	۰/۵۹۴			
	کافی نبودن آموزش‌ها در خصوص آشناسازی کشاورزان با نحوه اداره شبکه	۰/۵۷۹			
عامل حمایت از سوی دولت	فقدان امکانات لازم نزد مردم برای پذیرش مسئولیت	۰/۷۰۶	۴/۹۳۷	۴/۶۳۳	۶۱/۰۴۴
	نامطلوب بودن وضعیت فعلی شبکه	۰/۶۸۷			
	حمایت نکردن دولت از بهبود خدمات آبیاری بعد از اجرای طرح تشکل‌های آب‌بران	۰/۶۶۶			
	مقبول نبودن تشکل‌های آب‌بران، در اداره‌های دولتی	۰/۶۵۹			

منبع: یافته‌های پژوهش

رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق با دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عامل‌های بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران

در جدول ۶ نتایج حاصل از همبستگی میان دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عوامل بازدارنده موفقیت و ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای آنان درج شده است. مشخص است که بین متغیرهای میزان تحصیلات، شرکت در دوره‌های آموزشی-ترویجی، تعداد شرکت در این دوره‌ها و میزان تمایل برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی با دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عامل مدیریتی و آگاهی بازدارنده موفقیت، رابطه مثبت و معنی‌داری به چشم می‌خورد. همچنین میان میزان مساحت اراضی آبی با عامل‌های بازدارنده موفقیت، به غیر از عامل سرمایه اجتماعی، رابطه منفی و معنی‌داری وجود داشت.

این در حالی است که میان متغیرهای موقعیت اراضی آبی، سابقه عضویت در تعاونی آب‌بران با دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عامل‌های بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران به غیر از عامل حمایتی از سوی دولت نیز، رابطه منفی و معنی‌داری هست. در مجموع در خصوص دیدگاه بهره‌برداران درباره عامل‌های بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران می‌توان گفت که بهره‌برداران دارای تحصیلات بیشتر همراه با روحیه مشارکتی در فعالیت‌های اجتماعی، شرکت‌کننده در دوره‌های آموزشی-ترویجی با میزان اراضی آبی و سابقه عضویت کمتر در تعاونی‌های آب‌بران ارزیابی مثبت‌تری از تأثیر عامل‌های بازدارنده موفقیت در تشکل‌های آب‌بران داشته‌اند.

جدول ۶. رابطه بین متغیرهای مستقل تحقیق با دیدگاه بهره‌برداران در خصوص عامل‌های

بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران

حمایت و پشتیبانی از سوی دولت	سرمایه اجتماعی	آگاهی	مدیریتی	عوامل بازدارنده موفقیت	
				متغیرهای مستقل	نوع ضریب همبستگی
				سن	مثبت
-۰/۰۳۱	۰/۰۹۱	-۰/۰۵۹	-۰/۱۰۱	مساحت اراضی آبی	
۰/۳۴۶**	۰/۳۱۰**	-۰/۰۴۹	-۰/۱۲۱*	سابقه عضویت در تشکل	
۰/۲۵۴**	۰/۶۳۵**	-۰/۲۴۵**	-۰/۱۸۸**	سابقه فعالیت کشاورزی	
۰/۱۰۷	-۰/۰۰۲	۰/۱۰۹	۰/۰۸۸	تعداد شرکت در دوره‌های آموزشی-ترویجی	
۰/۲۲۴**	۰/۰۹۸	۰/۲۱۵**	۰/۱۶۰**	میزان تحصیلات	مثبت
۰/۰۹۵	۰/۱۷۹**	۰/۲۳۲**	۰/۲۸۵**	نوع مالکیت اراضی	
-۰/۰۵۲	۰/۱۸۷**	۰/۱۱۱	-۰/۰۹۷	موقعیت اراضی آبی	
۰/۰۲۳	-۰/۳۲۰**	-۰/۲۳۷**	-۰/۱۹۴**	میزان تمایل برای مشارکت در فعالیت‌های جمعی	
۰/۱۳۴*	۰/۰۰۰	۰/۱۱۷*	۰/۱۳۴*		

منبع: یافته‌های پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

مقایسه دیدگاه بهره‌برداران کرخه شمالی و جنوبی درباره ویژگی‌های مطلوب تشکل آب‌بران، حاکی از آن بود که بهره‌برداران کرخه جنوبی مهم‌ترین ویژگی را توانایی تشکل در کاهش تعارض‌ها و درگیری‌های رایج محلی بر سر آب آبیاری می‌دانند. این در حالی است که از دیدگاه بهره‌برداران کرخه شمالی توانایی تشکل در تعمیر و نگهداری بموقع و مناسب تأسیسات و کانال‌ها، مهم‌ترین ویژگی مطلوب برشمرده شد. ناگفته نماند که بهره‌برداران هر دو منطقه اعتقادی نیز به انتخاب مدیرعامل از سوی دولت نداشتند.

بر اساس نتایج حاصل از تحلیل عاملی چهار عامل سرمایه اجتماعی، مدیریتی، آگاهی و حمایت و پشتیبانی از سوی دولت به عنوان عوامل بازدارنده تأثیرگذار بر توفیق نیافتن

تشکل‌های آب‌بران برشمرده شدند، و در مجموع توانستند ۶۱/۰۴۴ درصد واریانس کل را تبیین کنند. در این خصوص لازم به ذکر است که در بین متغیرهای عامل سرمایه اجتماعی، ضعف رهبری محلی و فقدان افراد صاحب نفوذ و مورد پذیرش عموم مردم، مشکلات فرهنگی حاکم بر جامعه روستایی و بهره‌برداران مانند فردگرایی و عدم هماهنگی با تشکل‌های آب‌بران و بدبینی درون‌گروهی و بی‌اعتمادی اعضا نسبت به یکدیگر بیشترین تأثیر را بر توفیق نیافتن تشکل‌های آب‌بران گذاشته است. این نتایج با نتایج سازمان آب و برق خوزستان، (۱۳۸۶) و اسکندری و همکاران (۱۳۸۷) مطابقت دارد. از سوی دیگر در بین متغیرهای عامل مدیریتی، بالا بودن هزینه سرمایه‌گذاری اولیه برای عضویت در تشکل، نامتناسب بودن طرح با منطقه و عدم توزیع عادلانه آب به ترتیب در این زمینه تأثیر بیشتری داشته‌اند. این نتایج با نتایج پژوهش، یو ال حسن (۲۰۰۷)، حیدریان (۲۰۰۷) و سازمان آب و برق خوزستان (۱۳۸۶) مطابقت دارد. همچنین در بین متغیرهای مربوط به عامل آگاهی یا شناخت، ناآگاهی بهره‌برداران از حقوق‌شان به عنوان اعضای تشکل و نیز با آگاهی افراد از نحوه تهیه و تقسیم آب و حقابه‌های جمع‌آوری‌شده، بیشترین تأثیر را در توفیق نیافتن تشکل آب‌بران داشته است. این نتایج تا حدودی با نتایج خوما و مولواف (۲۰۰۴) و سازمان آب و برق خوزستان (۱۳۸۶) مطابقت دارند. در نهایت در بین متغیرهای عامل حمایت و پشتیبانی از سوی دولت، نداشتن امکانات لازم برای آنکه مردم مسئولیت را برعهده گیرند، دارای بیشترین تأثیر در این زمینه بوده است. این نتایج با نتایج کیو و همکاران (۲۰۰۹)، امید و همکاران (۱۳۸۸) و اسکندری و همکاران (۱۳۸۷) مطابقت دارند.

بر اساس نتایج حاصل از همبستگی بین متغیرهای مستقل تحقیق با عامل‌های بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران، مشخص شد که به طور کلی بهره‌برداران با تحصیلات بالاتر، مشارکت‌کننده در فعالیت‌های اجتماعی و دوره‌های آموزشی-ترویجی به همراه اراضی آبی و سابقه عضویت کمتر در تعاونی‌های آب‌بران، ارزیابی‌شان از تأثیر عامل‌های بازدارنده (آگاهی، مدیریتی، سرمایه اجتماعی و حمایتی) در ناکامی تشکل‌های آب‌بران، مثبت‌تر بوده است.

- با توجه با نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر، پیشنهادها ارائه می‌گردد:
۱. چون مهم‌ترین عامل در توفیق نیافتن تشکل‌های آب‌بران همانا ضعف سرمایه اجتماعی در مناطق مورد مطالعه است، می‌توان به ایجاد و تقویت سرمایه‌های اجتماعی از طریق بیان اهمیت فعالیت‌ها و اقدامات دسته‌جمعی در قالب تشکل‌ها و تعاونی‌ها و همچنین منافع مشترکی که از این طریق حاصل می‌گردد پرداخت. این کار با برگزاری جلساتی با کشاورزان و اهالی روستا، معرفی سرمایه اجتماعی از طریق برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی و بازدید از تشکل‌های موفق امکان‌پذیر است.
  ۲. آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی به کشاورزان و بهره‌برداران در خصوص کلیات طرح انتقال و اگذاری مدیریت آبیاری به بهره‌برداران، نحوه تهیه و تقسیم آب و حقایق‌های جمع‌آوری‌شده، نحوه تعمیر و نگهداری شبکه‌های آبیاری و زهکشی و همچنین اطلاعات کافی در خصوص مدیریت این شبکه‌ها از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی - ترویجی، جلسات دوره‌ای، چاپ بروشور و نشریات ترویجی و نظایر اینها.
  ۳. به منظور جلب اعتماد کشاورزان و بهره‌برداران به طرح تشکل‌های آب‌بران و مشارکت فعال آن‌ها در این طرح‌ها، می‌توان مجموعه‌ای از اقدامات را در نظر گرفت، همچون:
    - الف - دقت و توجه لازم به دیدگاه‌های اعضای تشکل‌ها و پیشنهادهای آنها به هنگام تصمیم‌گیری، و پیاده‌سازی دیدگاه‌ها در صورت امکان.
    - ب - دادن اختیارات کافی به کشاورزان در موارد لازم، تا آنان به هنگام رو به رو شدن با مشکلات و مسائل مربوط به شبکه‌های آبیاری، احساس مسئولیت کنند و هر چه سریع‌تر در رفع آنها بکوشند.
    - ج - قراردادن آمار و اطلاعات دقیق و روز آمار یا بهنگام، درباره حجم ذخیره آب، نیاز آبی، زمان و مکان توزیع آب در اختیار کشاورزان و بهره‌برداران.
  ۴. پیشنهاد این پژوهش به منظور اعمال مدیریت صحیح در رفع اختلافات آبیاری بین بهره‌برداران و مسائلی از این قبیل، آن است که توزیع آب بدون هیچ‌گونه تبعیضی بر طبق

برنامه‌ای زمان‌بندی شده و بر اساس نیاز آبی مزرعه هر بهره‌بردار صورت پذیرد و مسئولان و مدیران حتماً مساوات و عدالت را در توزیع آب با توجه به سهم و مدت جریان آب متعلق به آب‌بران رعایت کنند.

۵. پس از واگذاری و انتقال مدیریت آبیاری به تشکل‌های آب‌بران، حمایت و پشتیبانی‌های لازم از سوی دولت در خصوص مواردی چون فراهم آوردن امکانات و تسهیلات لازم برای ادامه فعالیت تشکل‌های آب‌بران، مشاوره‌های فنی و آموزشی در زمینه با تعمیر و نگهداری شبکه و مهم‌تر از همه پذیرفته‌شدن تشکل‌های آب‌بران در دستگاه‌های دولتی، ضروری است.

منابع

اسکندری، غلامحسین، امید، محمدحسین، شعبانعلی فمی، حسین و اکبری، مرتضی، ۱۳۸۷، ارزیابی تشکل‌های آب‌بران: مطالعه موردی شبکه تجن، سومین کنفرانس مدیریت منابع آب، تبریز، ۲۳-۲۵ مهر، صص. ۷-۱.

امینی، امیرمظفر و خیاطی، مهدی، ۱۳۸۵، عوامل مؤثر بر عدم موفقیت طرح تشکیل تعاونی‌های آب‌بران (با استفاده از رگرسیون فازی)، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال چهاردهم، شماره ۵۳، صص. ۶۹-۹۰.

دحیماوی، عادل و اهوازیان، هادی، ۱۳۸۷، بررسی نتایج حاصل از طراحی و اجرای فرآیند انتقال مدیریت آبیاری به تشکل‌های آب‌بران در سازمان آب و برق خوزستان، دومین همایش ملی مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی، ۱۰-۸ بهمن، اهواز، صص. ۲۱۷-۲۲۴.

دحیماوی، عادل و مدحج، دلال، و چناری، وحید، ۱۳۸۹، بررسی ساختارهای موجود در واگذاری مدیریت آبیاری به تشکل‌های آب‌بران در حوزه عمل شرکت‌های بهره‌برداری استان خوزستان، سومین همایش ملی مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی، ۱۲-۱۰ اسفند، اهواز، صص. ۱۷۵-۱۸۵.

نسترن نجفی و همکاران ————— شناسایی عوامل بازدارنده موفقیت تشکل‌های آب‌بران از دیدگاه بهره‌برداران ...

رضایی، روح‌الله، حسینی، سید محمود و شریفی، امید، ۱۳۸۹، واکاوی و تبیین اثرات خشکسالی در مناطق روستایی شهرستان زنجان (مطالعه موردی: روستای حاج‌آرش)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال اول، شماره سوم، صص. ۱۲۰-۱۰۹.

سازمان آب و برق خوزستان، ۱۳۸۶، مستندسازی در پروژه آبیاری و زهکشی رامشیر، دفتر آمار و گزارشات مدیریت طرح‌های مشارکت مردمی، گزارش سالیانه عملکرد در سال ۸۶.

سلمانی، محمد، طورانی، علی و خراسانی، محمدامین، ۱۳۸۹، سطح‌بندی روستاها بر اساس ریسک‌های مخازن و شبکه توزیع آب آشامیدنی (مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان مینودشت)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال اول، شماره چهارم، صص. ۱۷۷-۱۵۵.

شاهرودی، علی‌اصغر و چیذری، محمد، ۱۳۸۵، تعاونی آب‌بران؛ راهکاری در تحقق پایداری مدیریت مصرف بهینه آب کشاورزی، ماهنامه علمی جهاد، شماره ۳۷۴، صص. ۱۰۹-۹۲.

شاهرودی، علی‌اصغر، چیذری، محمد و پزشکی، غلام‌رضا، ۱۳۸۷، تأثیر تعاونی آب‌بران بر نگرش کشاورزان نسبت به مدیریت آب کشاورزی: مطالعه موردی استان خراسان رضوی، مجله اقتصاد و توسعه کشاورزی، سال بیست‌ودوم، شماره ۲، صص. ۸۴-۷۲.

شرفی، لیدا و زرافشانی، کیومرث، ۱۳۸۹، سنجش آسیب‌پذیری اجتماعی و اقتصادی کشاورزان در برابر خشکسالی (مطالعه موردی: گندم‌کاران شهرستان‌های کرمانشاه، صحنه و روانسر)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال اول، شماره چهارم، صص. ۱۵۴-۱۲۹.

شریف‌زاده، ابوالقاسم، راستگو، حمید و مرادی‌نژادی، همایون، ۱۳۸۵، بهینه‌سازی کارکرد سازمان‌های کشاورزان در فرآیند ترویج و توسعه روستایی، ماهنامه علمی جهاد، سال بیست‌وششم، شماره ۲۷۵، صص. ۲۲۳-۱۹۱.

قلاوند، شاهرخ، ۱۳۸۵، بکارگیری و انتقال مدیریت آبیاری به تشکل‌های مردمی، همایش ملی مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی، ۱۴-۱۲ اردیبهشت، اهواز، صص. ۱۳۱-۱۲۱.

مشفق، ژیلا، ۱۳۸۶، بسترسازی برای مشارکت تشکل‌های آب‌بران، قابل دسترس در سایت:

<http://www.aftab.ir>

نجفی، بهاء‌الدین و شیروانیان، عبدالرسول...، ۱۳۸۵، بررسی موانع مشارکت آب‌بران در مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی، فصلنامه روستا و توسعه، سال نهم، شماره سوم، صص. ۷۵-۵۳.

Heydarian, S.A., 2007, **Irrigation Management Reforms in Iran: Lessons Learned from 15 Years Experience and Issues for the Future**, Proceeding of the 4th Asian regional conference and 10th international seminar on participatory irrigation management. 2-5 may, Tehran, Iran.

Heyd, H. and Neef, A., 2004, **Participation of Local People in Water Management: Evidence from the Mae Sa Watershed**, NORTHERN THAILAND International Food Policy Research Institute, 128, PP. 1-2.

Khannal, P.R., 2003, **Participation and Governance in Local Water Management**, Irrigation and water engineering group, University of Wageningen, the Netherlands.

Khoma, B.G., Mulwafa, W.O., 2004., **The Experience of Irrigation Management Transfers in two Irrigation schemes in Malawi, 1960- 2002**, Physics and chemistry of the earth 29, PP. 1327-1333.

Qiao, Guanaghua, Zhao, L. and K.K., Klein, 2009, **Water User Associations in Inner Mongolia: Factors That Influence Farmers to Join**, Agricultural water management, 96, PP. 822-830.

Shrama, K.R., 2002, **An Overview of Irrigation Management Transfer in Nepal**, International commission on irrigation and drainage, eighteen congresses Montreal.

UL Hassan, M., Qureshi, A.S. & Heydari, N., 2007, **A Proposed Framework for Irrigation Management Transfer in Iran: lessons from Asia and Iran**, Colombo, Sri Lanka: International water management institute, P. 38 (IWMI working paper 118).

نسترن نجفی و همکاران ————— شناسایی عوامل بازدارنده موفقیت تشکل‌های آبربران از دیدگاه بهره‌برداران ...

Vuren, G.V., Papin, C. and N. El Haouari, 2004, **Participatory Irrigation Anagement: Comparing Theory with Practice a Case Study of the Beni Amir irrigation scheme in Morocco**, Projet INCO-WADEMED, Actes du S´eminaire Modernisation de l’Agriculture Irrigu´ee Rabat.

World Bank, 2005, **Water User Association Development in China: Participatory Management Practice Under Bank Supported Projects and Beyond**, Social development notes no 83, World bank, Washington, DC.

